

การเสริมพลังอำนาจในงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน Empowerment in Community Social Work

Received 27 January 2024

Revised 10 March 2024

Accepted 15 March 2024

เพ็ญประภา กัทรานุกรม¹

Phenprapha Pattaranukrom²

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ต้องการนำเสนอรูปแบบการเสริมพลังอำนาจในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนตามแนวคิดของเกล็น แลฟเวอแรค (Glenn Laverack) ที่ได้นำเสนอองค์ประกอบในการเสริมพลังอำนาจชุมชนไว้ 9 ด้าน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชน 2) ภาวะการนำของชุมชนหรือท้องถิ่น 3) โครงสร้างองค์กรชุมชน 4) การประเมินปัญหาในชุมชน 5) การเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกชุมชน 6) การระดมทรัพยากร 7) การเชื่อมโยงกับภาคีเครือข่ายของชุมชน 8) การสนับสนุนชุมชนจากภาคีเครือข่ายภายนอก และ 9) การจัดการตนเองของชุมชน โดยการนำไปใช้ในการทำงานควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับเป้าหมายในการเสริมพลังอำนาจชุมชนไปพร้อมๆ กันเพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์ในระยะยาวโดยการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้ อันจะนำไปสู่การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนที่ก่อให้เกิดความสมดุลย์แห่งอำนาจระหว่างชาวบ้านและนักสังคมสงเคราะห์ชุมชน ซึ่งจะส่งผลไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมที่ยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การเสริมพลังอำนาจชุมชน, การสังคมสงเคราะห์ชุมชน, การพัฒนาชุมชน

¹ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ประเทศไทย
E-mail phenprap@tu.ac.th

² Associate Professor Dr., Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, Bangkok, Thailand.

Abstract

This academic article aims to present a model of empowerment in community social work as Glenn Laverack's approach, which is comprised of nine components-these are participation, local leadership, organizational structure, assessment of problems, promotion of conscientization, resource mobilization, links with networks, support of outside partners, and self-management. These components would be used together with the model of empowerment in community social work for community development and self-reliance and would lead to the appropriate practice for power balancing between communities and community social workers for sustainable community and social development.

Keywords: Community empowerment, Community social work, Community development

บทนำ

“การเสริมพลังอำนาจ” (Empowerment) เป็นแนวคิดที่ เปาโล แฟร์ (Paulo Freire) นักศึกษาชาวบราซิล ในช่วงปี ค.ศ.1960-1970 (Freire, 2000) ได้ริเริ่มนำมาใช้ในการสอนให้ประชาชนผู้ที่ด้อยโอกาสและถูกกดขี่ให้อ่านและเขียนหนังสือได้ ด้วยการให้ประชาชนเหล่านั้นร่วมกันอภิปรายในประเด็นปัญหาที่ตนประสบอยู่และมีความสนใจ วิธีการดังกล่าวนอกจากจะช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้วิธีการพูด การเขียน และการอ่านแล้ว ยังช่วยให้บุคคลได้เข้าใจปัญหาและเห็นถึงความสามารถของตนเอง รวมถึงสามารถแสดงออกถึงพลังในตนเอง ในการคิดวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาสังคมและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ โดยเน้นที่กระบวนการสื่อสาร การพูดคุยสนทนา การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และ

การอภิปรายประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับชีวิตความเป็นอยู่และประสบการณ์ในชุมชน ช่วยให้บุคคลค้นพบว่าตนเองมีความรู้ความสามารถที่จะต่อต้านอิทธิพลต่างๆ และสามารถควบคุมอนาคตของตนเองตลอดจนมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงชุมชนหรือสังคมที่ตนอยู่ให้ดีขึ้น ต่อมาในช่วงปี ค.ศ.1970-1990 แนวคิดการเสริมพลังอำนาจได้ถูกนำมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างแพร่หลายในรูปของโปรแกรมการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันไป เช่น การศึกษาแบบมีส่วนร่วมเพื่อการเรียนรู้หนังสือ การศึกษาเพื่อคนส่วนใหญ่ การฝึกอบรมเพื่อการสร้างพลัง และโปรแกรมสุขศึกษาเพื่อสร้างพลังแห่งตน เป็นต้น การเสริมพลังอำนาจนี้เป็นกระบวนการถ่ายโอนอำนาจให้กับบุคคล กลุ่มหรือชุมชนในการพัฒนาและสร้างความรู้สึกรับคุณค่าในตนเอง เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะเสริมพลังอำนาจให้กับบุคคล กลุ่มหรือชุมชนได้นั้นต้องเป็นผู้ที่เห็นคุณค่าของบุคคล กลุ่มหรือชุมชนเป้าหมายนั้น รวมถึงการทำให้กลุ่มเป้าหมายเหล่านั้นเห็นคุณค่าในตนเองเช่นเดียวกัน

แนวคิดการเสริมพลังอำนาจได้รับการยอมรับและนำมาขยายเพื่อใช้ในการทำงานกับบุคคล กลุ่ม และชุมชนในแวดวงต่างๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้น รวมถึงการทำงานทางด้านสังคมสงเคราะห์ โดยจูดิท ลี (Judith Lee, 2001) ได้อธิบายว่าการสร้างพลังอำนาจมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) ความเข้าใจในสมรรถภาพของตนเอง โดยมีการพัฒนาความคิดว่ามนุษย์มีความสามารถและมองตนในด้านดีเสมอ 2) การมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical consciousness) เป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจอย่างสมบูรณ์ในความเป็นจริงทางสังคมและการเมืองของบริบทสภาพแวดล้อมของตน และ 3) การพัฒนาทรัพยากรและกลยุทธ์ที่เอื้อต่อการบรรลุเป้าหมายของปัจเจกบุคคลและของชุมชน ในขณะที่ สตีเฟน เอ็ม โรส (Rose, 1990) ได้เสนอหลักการพื้นฐานในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ที่มุ่งพิทักษ์ประโยชน์ (Advocacy) และสร้างพลังอำนาจไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) การช่วยให้ผู้ใช้บริการเข้าใจในบริบทของตนเอง

(Contextualization) โดยการทำให้อาสาสมัครได้เข้าใจตนเอง ดังคำกล่าวที่ว่า “ตัวผู้ให้บริการนั่นเองที่รู้จักตัวเองดีที่สุด” ดังนั้นนักสังคมสงเคราะห์จึงต้องเปิดกว้างในการให้ผู้ให้บริการได้มีโอกาสในการนิยามความหมายตัวตน สภาพการณ์ และความต้องการจำเป็น (Needs) ของตนเอง ประการสำคัญนักสังคมสงเคราะห์จะต้องมุ่งเน้นการทำงานในด้านการสนทนาสุนทรียภาพ (Dialogue) มากกว่าการแก้ไขปัญหาหรือการทำสัญญาต่อกัน 2) การสนทนาสุนทรียภาพ เพื่อสร้างโอกาสให้ผู้ให้บริการสามารถตอบสนองความต้องการจำเป็นของตนเองได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้การสร้างพลังอำนาจเป็นกระบวนการที่เน้นให้ผู้ให้บริการเป็นศูนย์กลาง (Client-centered) ในการดำเนินงาน และไม่ใช่รูปแบบการบริการสำเร็จรูปที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ซึ่งการสนทนาสุนทรียภาพนี้ นักสังคมสงเคราะห์ต้องเน้นให้การสนทนาเป็นการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่อประสบการณ์เชิงบริบทของผู้ให้บริการเป็นสำคัญ เพื่อที่จะส่งเสริมพัฒนาการของผู้ให้บริการและสร้างผลลัพธ์ที่ผู้ให้บริการพึงประสงค์ และ 3) การสร้างชีวิตรวมหมู่ (Collectivity) โดยการนำบุคคล กลุ่ม และชุมชนมารวมกันสะท้อนความคิดและร่วมสนทนาสุนทรียภาพด้วยกัน โดยมองย้อนไปถึงความรู้สึกของตนเอง พิจารณาถึงจุดกำเนิดความรู้สึกที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างความรู้สึกนี้กับโครงสร้างสังคมที่ปรากฏอยู่ อาทิ ครอบครัวยุคใหม่กับโรงเรียน หรือชุมชนกับระบบสาธารณสุข ซึ่งการปลูกจิตสำนึกรวมหมู่นี้จะนำไปสู่การบรรลุผลสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนและสังคมได้ในที่สุด

ต่อมาในช่วงปลายทศวรรษ 1990s เกลน แลฟเวอเรค (Laverack & Mohammadi, 2011) ซึ่งเป็นนักคิดคนสำคัญทางด้านการสร้างพลังอำนาจชุมชนโดยได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดการสร้างพลังอำนาจดังกล่าวนี้ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการขับเคลื่อนการทำงานในชุมชน และเป็นนักวิชาการที่มีประสบการณ์ในการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การสร้างพลังอำนาจในมุมมองของเกลน แลฟเวอเรค ยังครอบคลุม

ไปถึงการสร้างความตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นจริงให้กับประชาชนผู้ใช้บริการ และชุมชนพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริง จึงสามารถช่วยให้ประชาชนผู้ใช้บริการและชุมชนตระหนักในพลังความเข้มแข็งและความไฝ่ฝัน ความมุ่งหวังของตน รวมถึงความมุ่งมั่นไม่ลดละที่จะกระทำการเพื่อให้ตนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม ที่สำคัญรูปแบบการสร้างพลังอำนาจยังเอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนผู้ใช้บริการ และชุมชนในการสร้างความตระหนักถึงสภาพการณ์ที่นำไปสู่ความไม่เป็นธรรมทางสังคม รวมถึงการลงมือดำเนินการเพื่อที่จะเพิ่มพูนพลังอำนาจของชุมชน และสามารถควบคุมจุดมุ่งหมายของตนและชุมชนได้ในที่สุด แนวคิดการสร้างพลังอำนาจนี้มีความแตกต่างจากทฤษฎีที่มุ่งอธิบายพฤติกรรมมนุษย์อื่นๆ อย่างตรงกันข้าม โดยเฉพาะในประเด็นการดำเนินคดีโดยผู้ใช้บริการและชุมชนที่มีปัญหาต่างๆ ในลักษณะที่เป็น “เหยื่อ” ของการเข้าไม่ถึงบริการด้านสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ ซึ่งแนวคิดการสร้างพลังอำนาจนี้จะไม่ดำเนินคดีโดยให้ผู้ใดต้องอยู่ในสภาพ “เหยื่อ” โดยตระหนักว่าการที่บุคคลเข้าไม่ถึงทรัพยากรทางสังคมต่างๆ นั้นเป็นเพราะความล้มเหลวเชิงโครงสร้างของสังคมใหญ่ที่ไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของสมาชิกในสังคมนั้นได้ แนวคิดของเขาจึงสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการเชื่อมโยงทฤษฎีเข้ากับการเคลื่อนไหวบนเวทีแห่งความเป็นจริงเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อชุมชนและกลุ่มคนเปราะบางได้อย่างน่าสนใจ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2554) ดังนั้นในบทความนี้จึงมีเป้าหมายในการนำเสนอแนวคิดการเสริมพลังอำนาจชุมชนในมุมมองของเกเลน แลฟเวอแรค กับการทำงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมที่ยั่งยืน

แนวคิดการเสริมพลังอำนาจชุมชนของแลฟเวอแรค

แนวคิดการเสริมพลังอำนาจชุมชนของแลฟเวอแรคให้ความสำคัญกับ “อำนาจ” โดยมองว่าอำนาจเกิดจากความสัมพันธ์ของคนสองฝ่าย โดยแต่ละฝ่ายต่างก็ครอบครองอำนาจ หากแต่อำนาจเป็นทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด ดังนั้นหากฝ่ายหนึ่งมีอำนาจสูงก็จะส่งผลต่อการเบียดขับให้อีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจต่ำกว่า เกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่สมดุลหรือไม่เท่าเทียมกันซึ่งมีอยู่ทั่วไปในความสัมพันธ์ทุกรูปแบบ เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนกับชาวบ้าน แนวคิดนี้สามารถนำไปใช้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเสริมพลังอำนาจให้กลุ่มคนเปราะบาง ชาวบ้านหรือชุมชนซึ่งเป็นผู้ไร้อำนาจ (Empowerment of the powerless) เพราะชาวบ้านผู้ไร้อำนาจย่อมครอบครองทรัพยากรเชิงอำนาจน้อย เช่น ยากจน ไม่มีการศึกษา ขาดปัจจัยการผลิต และขาดความมั่นคงในทุกมิติ เป็นต้น และเมื่อเข้าสู่ความสัมพันธ์กับนักสังคมสงเคราะห์ในชุมชนซึ่งมีอำนาจเหนือกว่า เนื่องจากมีทรัพยากรต่างๆ มากกว่า เช่น มีงบประมาณที่ได้รับมอบหมายในการทำงาน มีความรู้หรือการศึกษาที่ได้รับการยอมรับว่าสูงกว่า หากการปฏิบัติงานในชุมชนยังทำให้ชาวบ้านผู้ไร้อำนาจก็จะยังคงมีสภาพไร้อำนาจเช่นเดิม โดยไม่สามารถเสริมพลังให้มีอำนาจเพิ่มขึ้นจนใกล้เคียงกับนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนที่มีอำนาจเหนือกว่าได้ เนื่องจาก “อำนาจ” ขึ้นอยู่กับทรัพยากรเชิงอำนาจที่ครอบครอง อำนาจในลักษณะนี้แลฟเวอแรค มองว่าเป็นอำนาจทางลบ อย่างไรก็ตามนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนสามารถใช้อำนาจในทางบวกได้ (A positive manner of power-over) (Laverack, 2007) โดยแนวคิดดังกล่าว วางอยู่บนฐานคติที่ว่านักสังคมสงเคราะห์ซึ่งปกติเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่านั้นไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้อำนาจของตนเองสูงขึ้นโดยการเบียดขับให้อีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจน้อยลง หากแต่ในทางตรงข้ามที่ต้องทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายสามารถครอบครองอำนาจให้สูงขึ้นไปด้วยกัน (Non-zero sum power) โดยให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วม ความเสมอภาค การเคารพศักดิ์ศรี

ความเป็นมนุษย์ต่อกัน รวมถึงการรับฟังและแบ่งปันข้อมูลซึ่งกันและกัน และปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรม ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวจะเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านซึ่งอยู่ในฐานะผู้ไร้อำนาจกว่าก็จะมีโอกาสในการเสริมพลังอำนาจ ทำให้เกิดการยกระดับอำนาจของชาวบ้านให้สูงขึ้นมาใกล้เคียงกับนักสังคมสงเคราะห์ที่เข้าไปปฏิบัติงานในชุมชนได้ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้รับประโยชน์ตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ร่วมกัน (Win/win situation)

ทั้งนี้แลฟเวอเรคได้เสนอแนวทางในการสร้างกระบวนการเสริมพลังอำนาจชุมชน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ (Laverack, 2007)

1. การกระทำการเฉพาะบุคคลหรือการกระทำโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (Personal action) การกระทำใดๆในลักษณะส่วนตัวหรือการกระทำตามลำพัง โดยทั่วไปมักขาดพลังและไม่สามารถก่อให้เกิดผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงใดๆได้อย่างมีนัยสำคัญ ด้วยเหตุนี้การกระทำเฉพาะบุคคลหรือการกระทำโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งในชุมชนจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาไปสู่ขั้นอื่นต่อไป

2. การรวมกลุ่มขนาดเล็กเพื่อขับเคลื่อนชุมชนไปด้วยกัน (Small mutual groups) โดยกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมานี้ต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกันหรือถกเถียงกันในเรื่องต่างๆของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้ภายในกลุ่มจะต้องให้การเคารพกติกา รับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมในชุมชนเพื่อส่วนรวมไปด้วยกัน

3. การจัดตั้งองค์กรชุมชน (Community organizations) เป็นการขยายการรวมกลุ่มในชุมชนให้มีขนาดใหญ่และเป็นรูปแบบขององค์กรที่เป็นทางการมากขึ้น มีการจัดโครงสร้างองค์กรและกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในองค์กร กำหนดภาวะผู้นำที่ชัดเจน มีคณะกรรมการ มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กรที่เป็นทางการและมีการประสานงานเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมขององค์กรให้บรรลุเป้าหมายไปด้วยกัน

4. การขยายความร่วมมือไปสู่การเป็น “ภาคีเครือข่าย” (Partnerships)

ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างความร่วมมือกับชุมชนอื่นๆ รวมถึงเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรภาคธุรกิจและเอกชน NGOs และภาคประชาสังคมต่างๆ ทั้งนี้การขยายภาคีเครือข่ายเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อจะได้เสริมพลังอำนาจของชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

5. ปฏิบัติการทางสังคมและการเมือง (Social and political action)

เป็นความร่วมมือของสมาชิกและองค์กรชุมชน รวมถึงภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับการใช้ชีวิตประจำวัน กฎระเบียบชุมชน ไปจนถึงระดับนโยบาย เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายและความต้องการของชุมชน

นอกจากนี้แลฟเวอแรคยังให้ความสำคัญกับ “อำนาจร่วม” (Power-with) ซึ่งหมายถึง การใช้อำนาจร่วมกันระหว่างภาคีต่างๆ อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ซึ่งอำนาจร่วมนี้พัฒนามาจาก “อำนาจที่เหนือกว่า” แต่เป็นการใช้อำนาจของผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจเหนือกว่าในด้านบวก โดยเฉพาะในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนกับชาวบ้าน ซึ่งโดยทั่วไปแม้ว่านักสังคมสงเคราะห์จะมีอำนาจเหนือกว่า เพราะเป็นฝ่ายที่ครอบครองทรัพยากรเชิงอำนาจมากกว่าดังกล่าวแล้ว แต่นักสังคมสงเคราะห์ก็สามารถใช้อำนาจที่ชอบธรรม (legitimate power) และอำนาจที่เกิดจากความเป็นนักวิชาชีพหรือผู้เชี่ยวชาญ (Expert power) โดยปฏิเสธการใช้ด้านลบของอำนาจที่เหนือกว่าแต่หันมาใช้ด้านบวกของอำนาจ ก็จะทำให้เกิดการเพิ่ม “อำนาจจากภายใน” ให้แก่ชาวบ้านที่เดิมนั้นถือว่ามีอำนาจที่ต่ำกว่า ทำให้มีอำนาจจากภายในเพิ่มขึ้นจนกระทั่งใกล้เคียงกับอำนาจของนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่มีอำนาจเหนือกว่าเนื่องจากครอบครองทรัพยากรเชิงอำนาจมากกว่าดังได้กล่าวแล้ว อำนาจที่เหนือกว่าของนักสังคมสงเคราะห์ก็จะเปลี่ยนรูปเป็น “อำนาจร่วม” ได้ (Laverack, 2007) ซึ่งในระยะยาวนักสังคมสงเคราะห์

ชุมชนและชาวบ้านต่างก็จะมีความสัมพันธ์ที่มีความสมดุลต่อกันมากขึ้น สามารถทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายใต้ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม เคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกันจนสามารถขับเคลื่อนโครงการในชุมชนได้ตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการสร้างพลังอำนาจชุมชนของแลฟเวอแรนซ์ สามารถนำมาประยุกต์ในการ ทำงานร่วมกันระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับ ชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์ ชุมชนนั้นเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบหนึ่งที่นักสังคมสงเคราะห์เป็น ฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าชาวบ้านหรือชุมชนอย่างชัดเจน ในฐานะที่ได้รับ การยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญมากกว่าชาวบ้านและมี ทรัพยากรเชิงอำนาจที่เหนือกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้หากนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนใน ในฐานะที่เป็นนักวิชาชีพที่ต้องการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย จำเป็นต้องใช้ “อำนาจที่เหนือกว่าด้านบวก” เพื่อไม่ให้ชุมชนอยู่ใน “สภาวะ ไร้อำนาจ” (Powerlessness) ในขณะเดียวกันนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนก็ต้อง ให้ความสำคัญในการเสริมพลังอำนาจชุมชน เพื่อเปลี่ยนสภาวะไร้อำนาจของ ชาวบ้านให้เกิดอำนาจจากภายใน (Power from within) โดยใช้อำนาจที่เหนือกว่า ด้านบวกควบคู่กับกระบวนการเสริมพลังอำนาจทั้ง 5 ขั้นตอนดังกล่าวแล้ว โดย เริ่มจาก “การกระทำส่วนบุคคล” ซึ่งปกติมักมีพลังต่ำ ไปสู่ “การรวมกลุ่ม ขนาดเล็ก” ขยายไปสู่ “องค์กรชุมชน” และ “ภาคีเครือข่าย” ที่จะทำให้ชุมชนมี พลังอำนาจเพิ่มขึ้น จนสามารถกระทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง ได้ โดยการเสริมพลังอำนาจจากภายในให้แก่ชาวบ้านควบคู่กับการใช้อำนาจที่ เหนือกว่าด้านบวกของนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนนี้จะส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ เชิงอำนาจที่มีดุลยภาพระหว่างนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนกับชาวบ้าน ส่งผล ให้เกิด “อำนาจร่วม” (Power with) ในการทำงานร่วมกันในที่สุดเพื่อประโยชน์ สูงสุดของชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการทำงาน

การขับเคลื่อนงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนด้วย “การสร้างพลังอำนาจ”

ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการจัดบริการสังคม รวมถึงการใช้บริการสังคมและพิทักษ์สิทธิเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนนั้น นักสังคมสงเคราะห์ต้องทำงานด้วยกระบวนการเสริมพลังอำนาจชุมชนที่มุ่งให้ชุมชนเข้าใจปัญหาของตนเอง คิดหาทางออกและตัดสินใจเลือกทางออกในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองซึ่งเป็นกระบวนการทำงานที่ต้องใช้เวลาร่วมกัน แม้ว่าในบางครั้ง อาจพบว่า ในการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์ผ่านโครงการพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่างๆ อาจมีการสั่งการในลักษณะ “จากบนลงสู่ล่าง” (Top-down approach) โดยนักสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นบุคคลสังกัดองค์การภายนอกที่เป็นเจ้าของโครงการต้องดำเนินการควบคุมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและการตัดสินใจในทุกๆ ด้านที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เริ่มตั้งแต่การคิดค้นและออกแบบโครงการ การดำเนินโครงการ และการประเมินผลโครงการ ซึ่งปฏิบัติการรวมศูนย์อำนาจดังกล่าวย่อมนำไปสู่ความไม่สมดุลเชิงอำนาจระหว่างนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนที่สังกัดหน่วยงานภายนอกและชาวบ้านที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างต่อเนื่องระหว่างนักสังคมสงเคราะห์เจ้าของโครงการกับชาวบ้าน โดยเจ้าของโครงการดำเนินการภายใต้ความสำนึกรับผิดชอบ (Accountability) ต่อองค์การที่สนับสนุนเงินทุน ซึ่งให้ความสำคัญอย่างสูงกับประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) ของโครงการ มุ่งเน้นความสำเร็จของผลผลิต (Outputs) ที่ไม่อาจมองเห็นความสำเร็จของผลลัพธ์ (Outcomes) และผลกระทบ (Impacts) ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนแต่ประการใด รวมถึงความรวดเร็วในการปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามกรอบเวลาที่กำหนด โดยใช้เงินงบประมาณอย่างประหยัดและคุ้มค่าที่สุดในขณะที่ชาวบ้านกลับมองว่าชาวบ้านเองเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความเข้าใจและรอบรู้บริบทชุมชนและมีความสามารถเพียงพอในการดำเนินโครงการเพื่อ

แก้ปัญหาของตนเอง ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ ในลักษณะของการทำงานที่ให้ความสำคัญกับการทำงานแบบ “ล่างขึ้นสู่บน” (Bottom-up approach) เช่นเดียวกัน

ข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลายาวนานนี้ นับเป็นประเด็นท้าทายในการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนที่มุ่งทำงานในรูปแบบการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community Based Development) เป็นอย่างมาก ที่จะต้องหาทางออกให้กับความขัดแย้งที่เกิดจากการทำงานในลักษณะการสั่งการจากภายนอกโดยมีนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนจากองค์กรผู้รับผิดชอบโครงการด้วย ลักษณะการทำงานแบบ “จากบนลงสู่ล่าง” (Top-down approach) กับการทำงานที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านด้วยรูปแบบการทำงานแบบ “จากล่างขึ้นสู่บน” (Bottom-up approach) ได้อย่างไร หากพิจารณาแนวคิดการสร้างพลังอำนาจตามมุมมองของแลฟเวอเรตที่ได้เสนอไว้ดังกล่าว ก็จะสามารถหาทางออกที่เหมาะสมได้ด้วยการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาชุมชนด้วยแนวคิด “การเสริมพลังอำนาจชุมชน” (Community empowerment) ที่มีประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการปฏิบัติงานในชุมชนของทั้ง 2 ฝ่าย แต่สิ่งที่ท้าทายในการปฏิบัติงานเพื่อการดำเนินโครงการในชุมชนโดยนักวิชาชีพจากองค์กรภายนอกที่เข้าไปทำงานในชุมชนนั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะไม่ว่าจะเป็นนักสังคมสงเคราะห์เอง ก็มีความสัมพันธ์ในองค์กรที่มีลักษณะผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ชาวบ้าน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัญหาก็คือ นักสังคมสงเคราะห์ในฐานะผู้ปฏิบัติการซึ่งเป็นเจ้าของโครงการ จะสามารถ “เชื่อม” หรือ “ปิดช่องว่าง” ระหว่างภาครัฐหรือองค์กรที่เป็นเจ้าของโครงการกับภาคประชาสังคมที่ต่างมีความคาดหวังและความต้องการไม่เหมือนกันได้อย่างไร

โดยปกติแล้วนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่มีอำนาจสูงกว่า เนื่องจากเป็นผู้ที่ครอบครองทรัพยากรซึ่งเป็นฐานอำนาจสำคัญโดย

การควบคุมการจัดสรรทรัพยากร ควบคุมการบริหารจัดการ มีความรู้สูงกว่า และเป็นผู้ให้บริการ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วแน่นอนว่านักสังคมสงเคราะห์จึงอยู่ในตำแหน่งของ “อำนาจที่เหนือกว่า” ในขณะเดียวกันนักสังคมสงเคราะห์ก็ต้องรับผิดชอบต่อองค์กรเจ้าของเงินทุน ผู้บังคับบัญชา และหน่วยเหนือที่สูงกว่าตามลำดับ ทำให้ต้องมุ่งเน้นให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งอาจกำหนดความสำเร็จของโครงการออกมาในรูปแบบตัวชี้ความสำเร็จของโครงการ ทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลาดำเนินการ ดังนั้นแม้ว่านักสังคมสงเคราะห์อาจตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมหรือเสริมพลังอำนาจชุมชน แต่ในทางปฏิบัติก็มักจัดลำดับความสำคัญให้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านอยู่ในลำดับท้ายๆ เนื่องจากมองว่าชาวบ้านไม่มีความรู้ ไม่เข้าใจวิธีการทำงาน หรือไม่สามารถเป็นผู้นำได้ จึงไม่อยากเสียเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้นักสังคมสงเคราะห์ที่ขับเคลื่อนโครงการในชุมชนมักละเลยมิติด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนไปในที่สุด

ดังนั้นสำหรับข้อเสนอที่เป็นทางออกในกรณีของความขัดแย้งระหว่างการทำงานกับชุมชนในลักษณะ “จากบนลงสู่ล่าง” กับ “จากล่างขึ้นสู่บน” นั้น นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนจะต้องใช้อำนาจที่เหนือกว่าดังกล่าวในเชิงบวก โดยการสร้างเงื่อนไขและกระตุ้นให้ชาวบ้านได้มีโอกาสพัฒนาอำนาจจากภายในของตนเองขึ้นมา จนกระทั่งสามารถพัฒนาต่อไปสู่การใช้ “อำนาจร่วม” ระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ในทางปฏิบัติจริง นักสังคมสงเคราะห์ก็ไม่จำเป็นต้องเลือกทางใดทางหนึ่งระหว่าง “จากบนลงสู่ล่าง” หรือ “จากล่างขึ้นสู่บน” เนื่องจากนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนในฐานะผู้รับผิดชอบโครงการ ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงการดำเนินงาน “จากบนลงสู่ล่าง” ได้ แต่ในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องผนวกมิติ “จากล่างขึ้นสู่บน” เข้าสู่กระบวนการดำเนินโครงการด้วย เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการเสริมพลังอำนาจชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ และสามารถ

ดำเนินโครงการได้ด้วยตัวเองต่อไป แม้ว่าในอนาคตเมื่อนักสังคมสงเคราะห์ต้องออกจากชุมชนไปเมื่อสิ้นสุดโครงการ ซึ่งข้อเสนอในการใช้สองวิธีร่วมกันดังกล่าวนี้ แลพเวอแรค เรียกว่า “ทางคู่ขนาน” (Parallel track) ซึ่งก็คือการดำเนินโครงการที่ผสมผสานวิธีการทั้งสองรูปแบบไปด้วยกัน และต้องปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องและเข้ากันได้กับการดำเนินงานในชุมชนร่วมกัน (Laverack, 2007)

นักสังคมสงเคราะห์ในฐานะผู้รับผิดชอบโครงการที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบได้ จึงยังคงจำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการดำเนินโครงการ การบริหารโครงการ และการกำกับติดตาม เพื่อให้โครงการดำเนินไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการทั้งในระยะต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เริ่มตั้งแต่การค้นหาและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน รวมถึงการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง และที่สำคัญชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์โครงการ การนำโครงการไปดำเนินงาน และร่วมประเมินผล โดยนักสังคมสงเคราะห์ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนโดยให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ ตามความต้องการของชุมชน รวมทั้งประชาสัมพันธ์โครงการสู่ภายนอก และที่สำคัญต้องคำนึงถึงกระบวนการในการดำเนินโครงการไม่น้อยไปกว่าผลผลิตหรือผลลัพธ์ โดยเฉพาะการพัฒนาหรือการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ และทักษะของชาวบ้าน รวมทั้งกำกับติดตามเพื่อให้การดำเนินโครงการเป็นไปตามแผนงาน ซึ่งการใช้ “ทางคู่ขนาน” ดังกล่าวจะทำให้สามารถบรรลุได้ทั้งประสิทธิผลของโครงการ พร้อมกับกับการพัฒนาความรู้และทักษะให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งเป็นการเสริมพลังอำนาจชุมชนที่สำคัญ

กรณีศึกษาการดำเนินโครงการในรูปแบบ “ทางคู่ขนาน”

ตัวอย่างในการดำเนินโครงการในลักษณะ “ทางคู่ขนาน” ในที่นี้ขอยกตัวอย่างการทำงานสังคมสงเคราะห์ชุมชนผ่านโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

เรื่อง “กระบวนการพัฒนาศักยภาพการผลิตและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสวนเกษตรชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนพุนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (พสริณณ์ พันธุ์แน่น, 2564) ซึ่งเป็นโครงการที่นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนดำเนินการกับชาวบ้านในชุมชนพุนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร โดยในระยะแรกได้มีการริเริ่มโครงการขึ้นในลักษณะ “จากบนลงสู่ล่าง” ทั้งการกำหนดแนวทางในการดำเนินโครงการเพื่อเปลี่ยนแปลงพื้นที่ส่วนกลางในชุมชนซึ่งเป็นที่ดินของกรมธนารักษ์ จากเดิมเป็นพื้นที่ส่วนกลางที่ชุมชนใช้เป็นพื้นที่เก็บของเก่าและกองขยะมาเป็นพื้นที่สวนเกษตรที่เป็นแหล่งอาหารที่ปลอดภัยให้กับทุกคนในชุมชน โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนในการดำเนินโครงการดังนี้

1. ระยะต้นน้ำ เป็นขั้นตอนการออกแบบโครงการ (The programme design phase) แทนที่นักสังคมสงเคราะห์จะใช้ “อำนาจที่เหนือกว่า” แต่ต้องใช้ “อำนาจร่วม” โดยการจัดเวทีเพื่อให้ชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชนพุนทรัพย์ได้ร่วมอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาการใช้พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนช่วยกันระบุปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้พื้นที่ส่วนรวมในการทิ้งขยะ อาทิ ขยะส่งกลิ่นเหม็นรบกวนการใช้ชีวิตของชาวบ้านในชุมชน หรือบางครั้งก็มักมีปัญหาทะเลาะกันเนื่องจากมีการแย่งพื้นที่ส่วนกลางเพื่อใช้เป็นพื้นที่เก็บของเก่าที่หามาได้จากการทำอาชีพเก็บของเก่าขาย รวมถึงเป็นพื้นที่ซ่องสุมของกลุ่มผู้ค้าและเสพยาเสพติด โดยมีเป้าหมายให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการแสดงออกถึงความห่วงใยและความต้องการเพื่อพวกเขาจะได้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ และรู้สึกว่าตนเองได้รับการยอมรับและมีส่วนร่วมที่สำคัญในการออกแบบโครงการตั้งแต่แรกเริ่ม

ทั้งนี้ชุมชนพุนทรัพย์ได้ระบุถึงประเด็นปัญหาที่พวกเขาสนใจประกอบด้วย ประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจ เช่น 1) ต้องการใช้พื้นที่ส่วนกลางในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ที่ทุกคนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้สูงอายุที่ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนมากกว่าคนหนุ่มสาว เด็ก เยาวชนที่ต้องออกไปทำงานและเรียนหนังสือ 2) การจัดตั้งกลุ่มสวนเกษตรชุมชนพุนทรัพย์ เพื่อสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายที่สมาชิกได้มีโอกาสร่วมกันสร้างแหล่งอาหารที่ปลอดภัยในชุมชนและสร้างสัมพันธ์ร่วมกัน เป็นที่พูดคุยแลกเปลี่ยน รวมถึงการทำเกษตรเป็นงานที่ผู้สูงอายุในชุมชนมีความถนัดมาก่อน เนื่องจากส่วนใหญ่อพยพมาจากต่างจังหวัดและมีอาชีพในการทำเกษตรมาก่อน และ 3) ต้องการข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรทั้งในด้านการฟื้นฟูดิน การทำปุ๋ยอินทรีย์ การดูแลสวนเกษตร การผลิตเมล็ดพันธุ์ และการแปรรูปผลผลิตจากสวนเกษตร เป็นต้น

หลังจากนั้นจึงได้ระบุประเด็นในการพัฒนาสวนเกษตรในพื้นที่ชุมชนโดยใช้วิธีการ “ทางคู่ขนาน” ทั้ง “จากบนลงสู่ล่าง” และ “จากล่างขึ้นสู่บน” โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมกับนักสังคมสงเคราะห์ชุมชน จนกระทั่งในที่สุดก็สามารถสรุปประเด็นที่เป็นเป้าหมายร่วมกันในการแก้ไขได้ดังนี้ 1) แก้ปัญหาการใช้พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือชาวบ้านอย่างเท่าเทียม 2) พัฒากลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนที่มีจำนวนมากเพื่อให้เกิดกิจกรรมร่วมกันและมีรายได้ และ 3) อนุรักษ์การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ส่วนกลางร่วมกัน โดยการพัฒนาเป็นแหล่งอาหารที่ปลอดภัย

นอกจากนี้นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนยังให้ชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการได้มีส่วนร่วมในการจัดสรรงบประมาณ การดูแลวัสดุอุปกรณ์ และเป็นกำลังในการทำสวนเกษตร รวมถึงมีการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของชุมชน (Community capacity-building) โดยการศึกษา ดูงาน การอบรมให้ความรู้ เสริมสร้างทักษะและสมรรถนะเพื่อให้ชุมชนมีขีดความสามารถสูงขึ้นในการควบคุมและจัดการโครงการ ข้อเสนอแนะที่สำคัญในการดำเนินงานร่วมกับชาวบ้านอีกประการหนึ่งที่ต้องตระหนักก็คือ ภาษาที่ใช้เนื่องจากนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนอยู่ในฐานะ “อานาจีที่เหนือกว่า” จึงไม่ควร

ใช้ภาษาในลักษณะข่มขู่ สั่งการ หรือเน้นสื่อสารทางเดียว หรือใช้ศัพท์วิชาการที่ชาวบ้านไม่เข้าใจ แต่ควรสื่อสารกับชาวบ้านด้วยความเคารพ กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น รับฟังชาวบ้านด้วยความตั้งใจ และให้กำลังใจด้วยการกล่าวคำชม การใช้คำพูดเชิงบวกเหล่านี้จะส่งผลให้เกิด “อำนาจจากภายใน” แก่ชาวบ้าน (Laverack, 2007) ซึ่งการดำเนินงานในระยะนี้อาจต้องใช้เวลามาก แต่ผลที่เกิดขึ้นก็คุ้มค่ากับเวลาที่ต้องเสียไปเพื่อสร้างกระบวนการทำงานในลักษณะ “ทางคู่ขนาน”

2. ขั้นตอนการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ (Setting programme objectives) วัตถุประสงค์ของโครงการดังกล่าว ด้านหนึ่งเป็นการกำหนด “จากบนลงสู่ล่าง” ซึ่งก็คือ การใช้พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างเท่าเทียม ส่วนวัตถุประสงค์อีกด้านหนึ่ง เป็นการกำหนด “จากล่างขึ้นสู่บน” ได้แก่ เพื่อเสริมพลังอำนาจชุมชน อันหมายถึงการเสริมสร้างชุมชนให้มีความสามารถในการควบคุมและจัดการเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ส่วนกลางในชุมชนของตนเอง รวมทั้งสามารถออกแบบกิจกรรม คือ ต้องการทำสวนเกษตรตามความถนัดเดิมที่ชาวบ้านมีอยู่ และต้องการให้เป็นแหล่งอาหารที่ปลอดภัยของชุมชน รวมถึงสร้างรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุในชุมชนได้ เมื่อนำทั้งสองด้านมาผสมกันในรูปแบบของ “ทางคู่ขนาน” โดยให้น้ำหนักเท่ากัน ซึ่งก็คือ ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน ไปพร้อมๆ กับการเสริมพลังชุมชน โดยวัตถุประสงค์ที่กำหนดจะต้องมีความชัดเจน (Clear) สามารถทำให้สำเร็จได้ (Achievable) อยู่บนความเป็นจริง (Realistic) และสามารถวัดผลได้ (Measurable)

ในกรณีดังกล่าวชาวบ้านชุมชนพุนทรพย์ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการในด้านการเสริมพลังอำนาจชุมชนเอาไว้ดังนี้ 1) ส่งเสริมให้ชุมชนสร้างแปลงปลูกผักในพื้นที่สวนเกษตร อย่างน้อย 10 ชนิด ภายในระยะเวลา 2 ปี 2) ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรชุมชนพุนทรพย์สำหรับทุกเพศทุกวัยที่สนใจ ซึ่งส่วนใหญ่สมาชิกกลุ่มเป็นผู้สูงอายุ และ 3) จัดให้มีการศึกษาดูงาน และ

อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสวนเกษตรชุมชนเมืองและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสวนเกษตร ส่วนวัตถุประสงค์ด้านการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกันซึ่งเป็นการกำหนด “จากบนลงสู่ล่าง” นั้น ประกอบด้วย 4 ข้อ ดังนี้ 1) พื้นที่ส่วนกลางในชุมชนร้อยละ 80 สามารถนำมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน 2) ชาวบ้านที่เข้าร่วมกลุ่มเกษตรชุมชนpunthoryจำนวนไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ต้องมีรายได้เพิ่มขึ้น 3) ผู้สูงอายุในชุมชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และ 4) ชุมชนpunthoryมีพื้นที่ส่วนกลางเพื่อเป็นที่ทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน

3. ขั้นตอนการพัฒนาแนวทางยุทธศาสตร์ (Developing the strategic approach) การระบุแนวทางยุทธศาสตร์ที่ใช้จะต้องสอดคล้องกับการเสริมพลังอำนาจให้แก่ชาวบ้านในการมีส่วนร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มสามารถพัฒนาไปสู่การจัดตั้งบนฐานของชุมชนที่มีความต้องการและผลประโยชน์ร่วมกัน และพัฒนาต่อไปในรูปของพันธมิตร (Alliances) และภาคีเครือข่าย (Partnerships) ทั้งภายในและภายนอกที่เข้มแข็ง ซึ่งกระบวนการเสริมพลังอำนาจชุมชนดังกล่าวมีความสำคัญอย่างมาก เพราะจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มโดยผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนจนกระทั่งกลายเป็นองค์กรชุมชนหรือองค์กรภาคีเครือข่ายที่สามารถจัดตั้งบนฐานของชุมชนที่เข้มแข็ง พร้อมกับการพัฒนาต่อไปเพื่อสร้างพันธมิตรกับชุมชนอื่นๆ รวมทั้งส่งเสริมความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายภายนอกตามลำดับ การมีพันธมิตรและภาคีเครือข่ายที่เหนียวแน่นและกว้างขวางนี้จะทำให้ชุมชนได้รับการหนุนเสริมทางด้านทรัพยากรทั้งในด้านการงบประมาณ หรือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ต้องการเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

4. การนำโครงการไปปฏิบัติ (Programme implementation) โดยทั่วไปโครงการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนมักบริหารจัดการโดยนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยใช้ “อำนาจที่เหนือกว่า” ในการควบคุมกระบวนการวางแผน การจัดองค์การ และการนำโครงการไปปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุ

วัตถุประสงค์โครงการตามที่เจ้าของงบประมาณต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล อย่างไรก็ตาม ในการนำ “ทางคู่ขนาน” มาใช้จะต้องผนวก วัตถุประสงค์ในการเสริมพลังชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งด้วย โดยการสนับสนุนให้ ชุมชนเข้าร่วมบริหารจัดการและรับผิดชอบต่อกิจกรรมด้านต่างๆ ซึ่งในขั้นตอนนี้ จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาทักษะและสมรรถนะที่จำเป็นเพื่อให้สอดคล้องกับ ลักษณะงาน เช่น การเขียนโครงการ การระดมทรัพยากร การจัดการองค์กร การจัดการความขัดแย้ง การจัดทำงบประมาณ และการประเมินผลโครงการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนช่วยงานที่ซับซ้อนแต่สามารถทำให้ สำเร็จได้ในช่วงสั้นๆ โดยให้ชุมชนบริหารจัดการด้วยตนเอง ซึ่งเมื่อชุมชนสามารถ ดำเนินงานจนกระทั่งบรรลุผลก็จะทำให้พวกเขาเกิดความภาคภูมิใจ เพิ่มความ มั่นใจในตัวเอง และเกิดแรงจูงใจที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต อาจกล่าว โดยรวมได้ว่า ในการนำโครงการไปปฏิบัตินั้นควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีบทบาท ในการบริหารและควบคุมการดำเนินงานในโครงการให้มากที่สุดด้วยความเชื่อมั่นใน ศักยภาพของชุมชน แม้อาจต้องใช้เวลามากขึ้นแต่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก็คุ้มค่าในด้าน ความยั่งยืน

5. ขั้นตอนสุดท้ายเป็นขั้นตอนการประเมินผล (Evaluation) การเลือกใช้ “ทางคู่ขนาน” จำเป็นต้องประเมินผลทั้งเส้นทาง “จากบนลงสู่ล่าง” ในการใช้ พื้นที่ส่วนกลางของชุมชน และเส้นทาง “จากล่างขึ้นสู่บน” ในด้านการเสริมพลัง อำนาจ ซึ่งในกรณีกระบวนการเสริมพลังอำนาจชุมชนซึ่งเป็นงานที่จำเป็นต้องใช้ เวลาดำเนินการยาวนานกว่าจะบรรลุผล อาจต้องใช้เวลา 5-7 ปี ดังนั้นหาก ดำเนินการประเมิน “ผลลัพธ์” ภายหลังจากดำเนินโครงการไปได้ 1-2 ปี ก็อาจ ยังไม่เห็นผล Laverack (2007) and Wallerstein (2001) ในแง่นี้ การประเมินผล โครงการจึงต้องใช้วิธีการติดตามการเปลี่ยนแปลงเป็นช่วงๆ เพื่อจะได้วัด ความสำเร็จเป็นระยะๆ ตลอดกระบวนการในการเสริมพลังอำนาจชุมชน ซึ่งการประเมินผลตามเส้นทาง “จากล่างขึ้นสู่บน” ในกรณีของโครงการพัฒนา

“สวนเกษตรชุมชนเมือง” ของชุมชนพูนทรัพย์ได้กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จเอาไว้ ดังนี้ 1) จำนวนชนิดของพืชผักที่ปลูกได้ในสวนเกษตรชุมชน 2) จำนวนสมาชิกกลุ่มสวนเกษตรที่เข้าร่วมในกิจกรรมสวนเกษตร เช่น การปลูกผัก การต่ายหญ้า และรดน้ำพืชผักในสวนเกษตร เป็นต้น รวมถึงรายได้ที่เพิ่มขึ้นของสมาชิกกลุ่ม และ 3) จำนวนครั้งของการดูงานและอบรมให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำสวนเกษตรชุมชนเมืองที่ได้ดำเนินการไปแล้ว

ทั้งนี้ในการดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “กระบวนการพัฒนาศักยภาพการผลิตและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสวนเกษตรชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนพูนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร” ดังกล่าวนับเป็นโครงการในชุมชนที่ได้มีการผนวกการทำงานในรูปแบบการดำเนินงาน “จากบนลงสู่ล่าง” และ “จากล่างขึ้นสู่บน” ได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากแนวคิดนี้มุ่งให้ความสำคัญกับการดำเนินโครงการตามวัตถุประสงค์ขององค์กรควบคู่ไปกับการผนวกวัตถุประสงค์ในการเสริมพลังชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินโครงการด้วย ส่งผลให้การดำเนินโครงการประสบผลสำเร็จทั้งในด้านการพัฒนาโครงการและการพัฒนา “คน” ในชุมชนซึ่งโครงการนี้นับเป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากโครงการหนึ่งในการสร้างชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ชุมชนเมืองของกรุงเทพมหานคร

องค์ประกอบของการเสริมพลังอำนาจชุมชน

จากการทำงานด้วยแนวคิด “การเสริมพลังอำนาจชุมชน” ของ แลฟเวอแรค ดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้เกิดประโยชน์มากมายในการทำงาน นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนรวมถึงนักวิชาชีพอื่นๆ ในชุมชน โดยจำแนกแยกแยะความซับซ้อนของแนวคิดการเสริมพลังอำนาจชุมชนไว้อย่างละเอียด จนสามารถระบุได้ถึงองค์ประกอบหลัก (key domains) ทั้ง 9 ด้าน เพื่อให้เข้าใจถึงการดำเนินโครงการเพื่อเสริมพลังอำนาจชุมชนได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน

การดำเนินโครงการเพื่อเป้าหมายในการเสริมพลังอำนาจชุมชนดังกล่าว จะสามารถบรรลุผลได้โดยผ่านการขับเคลื่อนตามแผนยุทธศาสตร์ เพื่อให้บรรลุได้จริง และในท้ายที่สุดก็จะส่งผลให้ชุมชนสามารถประสบผลสำเร็จในการเสริมพลังอำนาจที่มีลักษณะสำคัญ คือ มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่มีโครงสร้างชัดเจน ผู้นำทุ่มเทการทำงาน องค์กรมีความเข้มแข็งจนสามารถขับเคลื่อนได้ด้วยตัวเอง และมีความเป็นอิสระ มีการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและหาทางปรับปรุงแก้ไขร่วมกันของชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง โดยชาวบ้านมีการพัฒนาตนเองทั้งในด้านความรู้และทักษะจนทำให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง เป็นระบบ ครอบคลุมและเชื่อมโยงไปสู่การแก้ไขปัญหา นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคม ทั้งนี้ในการขับเคลื่อนชุมชนนั้นจะมีชาวบ้านและสมาชิกกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนเข้าร่วมอย่างกว้างขวาง รวมถึงมีเครือข่ายภาคีทั้งภายในและภายนอกชุมชนร่วมกันในการดำเนินงานของชุมชน จนได้รับการยอมรับและการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอกทั้งจากภาครัฐและเอกชน รวมทั้งชุมชนเองก็มีความสามารถในการระดมทรัพยากรเพื่อขับเคลื่อนไปสู่การเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ของชุมชนได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึง

ชุมชนที่มีการเสริมพลังอำนาจดังกล่าวจะกลายเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถจัดการและพึ่งตนเองได้ซึ่งจะนำไปสู่การดำเนินการเพื่อป้องกัน แก้ไขปัญหาและการพัฒนาที่คิดค้นและออกแบบวิธีการดำเนินการได้เองโดยความร่วมมือของชาวบ้านภายในชุมชนอย่างเข้มแข็ง ส่วนการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน แม้จะมีความจำเป็นในบางครั้ง แต่ก็ถือว่ามีความสำคัญเป็นรอง ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินโครงการตามความต้องการของชุมชนในประเด็นใดๆ เช่น การรณรงค์เพื่อให้ชาวบ้านเตรียมความพร้อมในการรับมือกับภัยพิบัติในรูปแบบต่างๆ การสร้างอาชีพของกลุ่มแม่บ้านและผู้สูงอายุ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การดูแลสุขภาพชุมชน หรือ

การร่วมกันพัฒนาสวนเกษตรในชุมชนเพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้ให้กับชาวบ้านและโครงการอื่นๆ ตามที่ชาวบ้านเห็นร่วมกัน เป็นต้น

ทั้งนี้จากตัวอย่างประสบการณ์การดำเนินโครงการพัฒนา “สวนเกษตรชุมชนเมือง” ดังกล่าว มีความสอดคล้องกับแนวคิดของแลฟเวอร์เรคที่ได้คิดค้นและนำเสนอองค์ประกอบที่สำคัญของแนวคิด “การเสริมพลังอำนาจชุมชน” ทั้ง 9 องค์ประกอบข้างล่างนี้ มาตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1990s (Laverack & Labonte, 2000) โดยในกระบวนการคิดค้นแนวคิดดังกล่าวเขาได้ใช้ทั้งประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชน การสำรวจและทบทวนแนวคิดทฤษฎีของผู้คนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการจัดเวทีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับชาวบ้านในชุมชนต่างๆ จนได้แนวคิดที่ตกผลึกผ่านการตรวจสอบ ทดลองครั้งแล้วครั้งเล่าจนมั่นใจและเชื่อถือได้ หลังจากนั้นจึงได้นำเสนอแนวคิดดังกล่าวโดยผ่านงานเขียนทางวิชาการมาอย่างต่อเนื่อง (Laverack & Labonte, 2000; Laverack, 2001; 2006; 2007) ปัจจุบันแนวคิดการเสริมพลังอำนาจชุมชนว่าด้วย 9 องค์ประกอบนี้มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนและนักวิชาชีพอื่นๆ ที่ทำงานในชุมชนเป็นอย่างมาก โดยมีการนำไปใช้เป็นแนวทางในปฏิบัติการชุมชนทั้งในแถบแอฟริกา เอเชีย และแปซิฟิก (Laverack, 2007) ซึ่งรายละเอียดของแนวคิดการเสริมพลังอำนาจชุมชนทั้ง 9 องค์ประกอบที่สำคัญ มีดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation) นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนต้องให้ชาวบ้านได้ร่วมคิดวิเคราะห์ ออกแบบการดำเนินงานกิจกรรมหรือโครงการ ร่วมตัดสินใจ รวมถึงการมีส่วนร่วมในบริบทของการเสริมพลังอำนาจที่จะต้องทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ และพัฒนาตนเองด้านการคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม การพูด และจิตสำนึกเพื่อความยั่งยืนต่อเนื่องในการป้องกันแก้ไขและพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป

2) **ภาวะผู้นำของชุมชนหรือท้องถิ่น (Local leadership)** ผู้นำชุมชนต้องได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบหลักในงานส่วนรวมของชุมชน ผู้นำที่เอื้อต่อการเสริมพลังอำนาจจะต้องเป็นผู้นำที่เชื่อมั่นในหลักประชาธิปไตย กระตุ้นการแลกเปลี่ยน ถกเถียงด้วยเหตุผล รอบรู้และเข้าถึงด้านข้อมูลชุมชนที่เป็นปัจจุบัน มีทักษะและมีความสามารถในการจัดการความขัดแย้งที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้

3) **โครงสร้างองค์กร (Organizational structures)** การรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปของคณะกรรมการชุมชน หรือคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาในชุมชน จะต้องมาจากตัวแทนของกลุ่มย่อยทุกๆ กลุ่มที่มีอยู่ในชุมชนอย่างทั่วถึง ทั้งนี้คณะกรรมการในบริบทของชุมชนที่มีการทำงานตามแนวทางการเสริมพลังอำนาจชุมชนนั้นจะต้องมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและผูกพันกับชุมชน พร้อมทั้งจะทุ่มเทเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนที่ยั่งยืนสู่ลูกหลานโดยไม่หวังผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ส่วนตัว

4) **การประเมินปัญหาชุมชน (Assessment of problems)** โดยการประชุมกลุ่มร่วมกันเพื่อวิเคราะห์ปัญหา และค้นหาแนวทางในการแก้ไข โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้ร่วมกัน กิจกรรมดังกล่าวจะส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกรักผูกพัน และให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมกับชุมชน

5) **การเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกชุมชน (Promotion of conscientization)** โดยการชวนตั้งคำถามว่า “ทำไม” (Asking ‘why’) อยู่เสมอในการทำงานชุมชน ซึ่งการปฏิบัติการของกลุ่มอย่างต่อเนื่องในการทบทวนหรือกระทำการใดๆ กลับไปกลับมาระหว่างการคิดไตร่ตรอง (Reflection) กับการลงมือทำ (Action) เพื่อให้เกิดความรอบคอบและแน่ใจ การปฏิบัติลักษณะนี้ในระยะยาวจะก่อให้เกิดการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งควบคู่กับการพัฒนาจิตสำนึกซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างพลังอำนาจชุมชน

6) การระดมทรัพยากร (Resource mobilization) ความสามารถระดมทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านงบประมาณ แรงงาน หรือภูมิปัญญา ชุมชนอาจรับการสนับสนุนจากภายนอกได้ แต่การระดมทรัพยากรจากภายในก็เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน เพราะจะทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมหรือโครงการนั้นๆ

7) การเชื่อมโยงกับเครือข่าย (Links with other people and organization) การเป็นภาคี (partnership) เครือข่าย (networks) และพันธมิตร (alliances) กับกลุ่มต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีข้อตกลงที่จะดำเนินกิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

8) บทบาทขององค์กรภายนอก (Role of outside agents) องค์กรภายนอกในที่นี้หมายถึงเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ บริษัทเอกชน องค์กรอิสระ หรือ NGOs ซึ่งองค์กรภายนอกเหล่านี้จะต้องไม่ครอบงำความคิดของชาวบ้าน แต่ควรทำหน้าที่เอื้ออำนวยให้เกิด “อำนาจจากภายใน” (power from within) เพื่อนำไปสู่ “อำนาจร่วม” (power-with) เพื่อสร้างกระบวนการสร้างพลังอำนาจชุมชนร่วมกัน

9) การจัดการโครงการ (Programme management) หัวใจสำคัญของการจัดการโครงการในบริบทของการเสริมพลังชุมชน ก็คือ ชุมชนจะต้องสามารถจัดการตนเองได้ทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การริเริ่มและออกแบบโครงการ ในระยะต้นน้ำซึ่งเป็นระยะการออกแบบโครงการ ไปจนถึงระยะกลางน้ำซึ่งเป็นระยะของการดำเนินการ และสุดท้ายระยะปลายน้ำเป็นการกำกับติดตามและประเมินผลโครงการ

จะเห็นได้ว่าการทำงานในชุมชนของนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนผ่านโครงการพัฒนาชุมชนต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นโครงการที่มาจากองค์กรภายนอก โดยมีนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนหรือนักวิชาชีพอื่นเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ ดังนั้นในการดำเนินโครงการจึงมีลักษณะการการทำงานโดยการใช้อำนาจ

จากบนลงสู่ล่าง (Top-down) ทำให้ผู้ปฏิบัติงานอาจจะเลยการเสริมพลังอำนาจชุมชน ด้วยเหตุนี้การใช้แนวคิดการเสริมพลังอำนาจชุมชนทั้ง 9 องค์ประกอบดังกล่าว จะทำให้นักสังคมสงเคราะห์ต้องสนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกแบบ การบริหารจัดการและควบคุมโครงการให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผ่านการพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อเสริมพลังอำนาจชุมชน ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนเองจะต้องตอบคำถามให้ได้ว่าจะสามารถดำเนินโครงการให้บรรลุผลได้อย่างไร นับตั้งแต่การออกแบบ วางแผน การนำแผนไปปฏิบัติ และการประเมินผลโครงการ ซึ่งในระหว่างกระบวนการดำเนินงานทั้งหมดนี้ นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนจะสามารถทำงานภายใต้แนวคิดเสริมพลังอำนาจชุมชนให้บรรลุเป็นจริงได้อย่างไร ดังนั้นจึงสามารถสรุปแนวคิดการทำงานเพื่อสร้างพลังอำนาจชุมชนของแลฟเวอเรคมีความสำคัญและน่าสนใจอย่างยิ่ง ซึ่งนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนในประเทศไทยสามารถนำมาประยุกต์ในการทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนในฐานะนักวิชาชีพหนึ่งในการทำงานกับชุมชนต้องเชื่อมั่นและศรัทธาในพลังอำนาจชุมชน ยึดมั่นในศักดิ์ศรีและศักยภาพของมนุษย์เพื่อขับเคลื่อนชุมชนเป้าหมายในระยะยาว

บทสรุป

การทำงานในรูปแบบ “ทางคู่ขนาน” โดยให้ความสำคัญกับเป้าหมายในการเสริมพลังอำนาจชุมชนไปพร้อมๆ กันเพื่อชุมชนได้รับประโยชน์ในระยะยาว เพื่อการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้ ในกรณีนี้ แลฟเวอเรคได้เสนอให้นำ “แนวคิดว่าด้วยองค์ประกอบ” มาใช้เป็นกรอบในการวางแผนยุทธศาสตร์ อันจะทำให้ นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนสามารถดำเนินงานได้ง่ายและเป็นระบบมากขึ้น ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวอาจเริ่มด้วยการเปิดเวทีเมื่อต้องการให้ชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ระดมความคิดเห็นเพื่อระบุปัญหา

ร่วมกันของชุมชนซึ่งแน่นอนว่ามีอยู่มากมาย แต่นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนต้องพยายามให้ชาวบ้านได้เลือกปัญหาที่พวกเขาสนใจและต้องการแก้ไขอย่างแท้จริง

นอกจากนี้การทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนผ่านโครงการโดยใช้ “ทางคู่ขนาน” ที่ให้ความสำคัญกับการเสริมพลังอำนาจชุมชนอย่างจริงจังควบคู่กันไปด้วย นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนพึงตระหนักอยู่เสมอว่าจำเป็นต้องเปลี่ยนจากการใช้ อำนาจที่เหนือกว่าที่มีอยู่ เนื่องจากนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการบริหารและดำเนินโครงการไปสู่การสนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดอำนาจจากภายในชุมชนเพื่อนำไปสู่อำนาจร่วม ซึ่งในการดำเนินโครงการอย่างมีส่วนร่วมที่มีเป้าหมายเพื่อเสริมพลังอำนาจให้แก่ชาวบ้านนี้ แม้แต่ในระยะปลายน้ำที่เป็นระยะการประเมินผลโครงการตามตัวชี้วัดที่ได้รับมอบหมายมาจากองค์กรเจ้าของโครงการ นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนก็ต้องยึดมั่นในการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชาวบ้านได้มีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาตนเอง สามารถตัดสินใจในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนตนเองต่อไปอย่างยั่งยืน แม้ในระยะยาวจะไม่มีนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนหรือนักวิชาชีพอื่นเข้ามาร่วมปฏิบัติการแล้วก็ตาม สิ่งสำคัญในการประเมินผลที่เกี่ยวข้องกับการเสริมพลังอำนาจชุมชน ก็คือ การที่นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนต้องพิจารณาโดยมุ่งเน้นที่ “กระบวนการ” (Processes) มากกว่า “ผลผลิต” (Outputs) เนื่องจากการเสริมพลังอำนาจชุมชนที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปของการเพิ่มอำนาจจากภายในและอำนาจร่วมโดยมีเป้าหมายที่กระบวนการพัฒนา “คน” จึงต้องใช้เวลายาวนานกว่าการดำเนินโครงการเพียงเพื่อ “ผลผลิต” ของโครงการดังนั้นการประเมินผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบในช่วงระยะสั้นๆ จึงอาจยังมองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านได้ชัดเจนมากนัก จำเป็นต้องมีการประเมินโครงการในระยะยาวด้วย

ดังนั้นการประเมินผลโครงการต่างๆ ที่นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนให้ความสำคัญในการใช้ “ทางคู่ขนาน” จึงควรใช้วิธีการประเมินผลทั้งในด้านการบรรลุเป้าหมายของโครงการตามตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการแล้ว นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนควรให้ความสำคัญในการประเมินผลด้านการเสริมพลังอำนาจชุมชนไปพร้อมกันด้วย โดยจะต้องประเมินทั้ง “กระบวนการ” (Processes) “ผลผลิต” (Outputs) “ผลลัพธ์” (outcomes) และต้องประเมิน “ผลกระทบ” (Impacts) ที่เกิดจากการดำเนินโครงการด้วย ทั้งนี้ แลฟเวอแรค (Laverack, 2007) ได้เสนอว่าในการประเมินผลการดำเนินงานด้านการเสริมพลังอำนาจชุมชนนั้น วิธีการที่เหมาะสมที่สุด ก็คือ การประเมินผลโครงการเป็นระยะๆ เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต โดยในการประเมินสามารถกระทำได้จากการตรวจสอบองค์ประกอบของการเสริมพลังอำนาจชุมชนทั้ง 9 องค์ประกอบ โดยการแบ่งระยะในการประเมินผลให้สอดคล้องกับระยะเวลาของโครงการ ที่สำคัญพึงตระหนักอยู่เสมอว่าการสร้างพลังอำนาจชุมชนภายใต้การดำเนินโครงการนั้นอาจจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินโครงการมากกว่า อย่างไรก็ตามการดำเนินโครงการนี้นักสังคมสงเคราะห์ชุมชนย่อมต้องให้ความสำคัญในการประเมินโครงการที่หวังให้เกิดผลทั้งกับ “คน” และ “ของ” ในชุมชนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- พัชรินทร์ พันธุ์แน่น. (2564). *กระบวนการพัฒนาศักยภาพ การผลิตและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสวนเกษตรชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนพุนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2554). *การสถาปนาอำนาจของผู้ไร้อำนาจ*. กรุงเทพฯ: มาดลองคุณ ซีเอสบี จำกัด.

Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum.

- Laverack, G. (2006). Improving Health Outcomes through Community Empowerment: A Review of the Literature. *Journal of Health, Population and Nutrition*, 24(1), 113-120. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23499274>
- Laverack, G. (2007). *Health Promotion Practice: Building Empowered Communities*. Berkshire: Open University Press.
- Laverack, G., Esisakyi, B., & Hubley, J. (1997). Participatory Learning Materials for Health Promotion in Ghana-A Case Study. *Health Promotion International*, 12(1), 21-26. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/heapro/12.1.21>
- Laverack, G., & Labonte, R. (2000). A Planning Framework for Community Empowerment Goals within Health Promotion. *Health Policy and Planning*, 15(3), 255-262. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/heapol/15.3.255>
- Laverack, G., & Mohammadi, N.K. (2011). What Remains for the Future: Strengthening Community Actions to Become an Integral Part of Health Promotion Practice, *Health Promotion International*, 26(Suppl2). ii258-ii262. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/heapro/dar068>
- Laverack, G., & Wallerstein, N. (2001). Measuring Community Empowerment: A Fresh Look at Organizational Domains. *Health Promotion International*, 16(2), 179-185. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/heapro/16.2.179>

- Lee, J. A. B. (1994). *The Empowerment Approach to Social Work Practice*. New York: Columbia University Press.
- Lee, J. A. B. (2001). *The Empowerment Approach to Social Work Practice* (2nd ed.). New York: Columbia University press.
- Olsen, M. E. (1972). *Power as a Social Process*. In Marvin, E. O. (Ed.), *Power in Societies* (pp. 2-10), London: The Macmillan Company.
- Rose, S. M. (1990). Advocacy/Empowerment: An Approach to Clinical Practice for Social Work. *Journal of Sociology & Social welfare*, 17(2). 41-51. Retrieved from <https://doi.org/10.15453/0191-5096.1938>